

Reconsidering the Rational Actor Model from the Perspective of Alternative Decision-Making Patterns in Foreign Policy Strategy

Najva Hazeri

Ph.D. Student, International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Email: hazerinajva@gmail.com

 0009-0006-0592-6672

Mokhtar Salehi

Corresponding Author, Assistant Professor of International Relations, Department of Political Science, Faculty of Law & Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Email: mo.salehi@umz.ac.ir

 0000-0003-2611-4420

Abstract

Introduction: The theory of rational choice was one of the significant outcomes of Enlightenment philosophy. Perhaps the most prominent application of rational choice can be found in the neoclassical school, which believed that actors, whether individuals, firms, or even families, seek greater profit and lesser loss in all aspects of economic life. It was after this that the theory of rational choice permeated international relations. Many theorists, including realists such as Edward Hallett Carr and Hans J. Morgenthau, argued that states are cohesive, unified, and rational entities, and their foreign policy decisions should be assessed solely in terms of rationality and cost-benefit calculations. This approach is indeed the conventional framework for understanding decision-making in foreign policy. In political science and international relations, a broad effort has emerged to uncover new dimensions in understanding foreign policy decision-making processes

Research Question: The main question addressed in this article is: Given the foreign policy strategies of many countries, including the regional policy of the Islamic Republic of Iran, what conceptual limitations and challenges does the conventional and dominant decision-making model—namely, the rational actor or decision-maker—face?

Research Hypothesis: The theory of rational choice and the rational actor model, according to the theoretical and conceptual frameworks derived from the organizational process model, bureaucratic politics, pluralistic models, groupthink, and the cybernetic model, face significant limitations and

shortcomings in understanding foreign policy decision-making. These limitations and shortcomings can be illustrated by citing examples from the foreign policy strategies of various countries, including the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Although this article primarily emphasizes the theoretical and conceptual aspects of the discussion and less on specific instances and examples, the aim is to present the material in such a way that the reader, by understanding the problem and hypothesis of this article, gains a new perspective on explaining and interpreting the regional foreign policy of the Islamic Republic of Iran.

Methodology: This article is primarily a theoretical and conceptual endeavor to highlight the shortcomings of the dominant model in foreign policy decision-making, namely the rational actor model. Therefore, in terms of methodology, the article adheres to the requirements of descriptive-analytical research. While describing various models and patterns of foreign policy decision-making, the article utilizes the conceptual contributions of other decision-making theories that have largely remained on the periphery of foreign policy studies. Through this, the failures and limitations of the central model in foreign policy decision-making—the rational actor model—are explored and analyzed.

Results and discussion: In discussing the article, it can be said that each of the decision-making models in foreign policy has revealed aspects of the limitations of the rational actor model. In this regard, the organizational decision-making model clarifies that there are standard procedures in the decision-making process that governments and decision-making organizations usually pay special attention to. That is, decisions made in foreign policy are not the product of a rational calculation focused on cost and benefit but rather the result of organizational processes and standard decision-making procedures. On the other hand, the bureaucratic decision-making model clarifies that decision-making in foreign policy is the product of bargaining and conflict among different parts of a governmental structure. In the third part, the pluralistic model primarily describes the situation in the United States but is also present in many other countries. According to this model, society is the determining factor in decision-making, and society influences the government through tools such as creating social movements, interest groups, and associations, compelling the government to make certain decisions. On the other hand, what Irving Janis proposes in the groupthink model is that decision-making is a function of the tendencies of a small group within the government to maintain consensus. They see themselves as an invincible group that possesses the latest and most accurate information. Thus, they develop a high level of self-confidence. The groupthink model, which emphasizes collective rationality, shows that some U.S. foreign policy decisions related to issues such as the Bay of Pigs invasion, the Tabas incident, or the Vietnam War were not based on rational calculations. On the contrary, rationality dictated that these decisions should not have been made, but groupthink—collective rationality or the desire to maintain consensus within the decision-making team and preserve their

cohesion—led to the dismissal of logical and rational data and the adoption of incorrect decisions. Similarly, we can refer to the cybernetic model. In this model, John Steinbrunner emphasizes that the role of input information in decision-making processes should not be overlooked. Based on this, the information that enters the decision-making system from the environment is a fundamental and determining element. This information can lead to changes in the approaches and decisions of governments, both in the decision-making process and in the implementation process.

Conclusion: it should be noted that this article clarifies that government decision-making is not necessarily governed by rational calculations. In reality, governments cannot be viewed as isolated units detached from social, political, and international contexts, operating endogenously without considering external factors. As is evident, the rational actor model has significant weaknesses and impasses, and ignoring these can lead experts and scholars in the field of foreign policy decision-making into serious confusion. By uncovering unexplored dimensions of the problems with the rational actor model, this article seeks to highlight the role of psychological, social, and international environmental factors. Through this, it becomes possible to analyze the foreign policy of certain countries, including the Islamic Republic of Iran in the region, and address some of the ambiguities and questions that arise when relying solely on the rational actor model.

Keywords: Decision making, Rational actor, Groupthinking, Organizational process, Bureaucratic politics, Pluralism, Cybernetics

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations

Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.466925.1552

بازاندیشی مدل بازیگر خردمند از منظر الگوهای بدیل تصمیم‌گیری در راهبرد سیاست خارجی

نجوا حاضری

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
Email: hazerinajva@gmail.com ID 0009-0006-0592-6672

مختار صالحی

نویسنده مسئول، استادیار روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
Email: mo.salehi@umz.ac.ir ID 0000-0003-2611-4420

چکیده

رویکرد غالب در مطالعه تصمیم‌گیری سیاست خارجی، همواره نظریه انتخاب عقلانی بوده است و براساس منطق حاکم بر آن، دولت‌ها به‌عنوان «جعبه‌های سیاه» و بازیگرانی یکپارچه و عقلانی در سیاست خارجی و به‌طور معمول به دنبال هزینه و فایده هستند؛ اما در ادامه این شناخت به وجود آمد که تصمیم‌گیرندگان، به‌طور مثال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ممکن است بر اساس ملاحظات که ضرورتاً تابعی از محاسبه سود و زیان نیستند، مبادرت به تصمیم‌گیری نمایند. این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی بوده است که الگوی بازیگر خردمند در راهبرد سیاست خارجی با چه محدودیت‌ها و مشکلات مفهومی مواجه بوده است؟ ماهیت این مقاله، توصیفی-تحلیلی است و تلاش شده است تا چهارچوب مفهومی خود را از الگوهای فرایند سازمانی، سیاست بوروکراتیک، تفکر گروه، مدل تکثرگرایی تصمیم‌گیری و الگوی سایبرنتیک اخذ و از آن‌ها برای تبیین الگوی بازیگر خردمند که الگوی اصلی تصمیم‌گیری است بهره‌گیرد تا از این طریق ناکامی‌های رویکرد عقلانی که شامل عدم توجه به رویه‌های تصمیم‌گیری، غفلت از مجادلات بین بوروکراسی‌های درگیر در نظام تصمیم‌گیری، کنار گذاشتن نقش سطوح اجتماعی از جمله گروه‌هایی ذی‌نفع، افکار عمومی و جنبش‌های اجتماعی، بی‌توجهی به نقش مؤلفه‌های روان‌شناختی حاکم بر گروه‌های تصمیم‌گیرنده است تحلیل شود. این موارد با نگاه به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به خوبی قابل تحلیل است. مسئله‌ای که می‌تواند در پژوهش‌های بعدی به‌طور مستقل مورد بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: تصمیم‌گیری، بازیگر خردمند، تفکر گروه، فرایند سازمانی، سیاست بوروکراتیک، تکثرگرایی، سایبرنتیک

مقدمه و بیان مسئله

نظریه انتخاب عقلانی یکی از پیامدهای مهم فلسفه عصر روشنگری بود. شاید برجسته‌ترین صورت‌بندی و کاربرست نظریه انتخاب عقلانی را می‌توان در مکتب اقتصاد نئوکلاسیک دانست که معتقد بود بازیگران اعم از فرد، بنگاه‌ها و حتی خانواده در تمام وجوه حیات اقتصادی دنبال سود بیشتر و زیان کمتر هستند. پس از آن بود که نظریه انتخاب عقلانی در سپهر علوم سیاسی و روابط بین‌الملل تسری پیدا کرد و بسیاری از نظریه‌پردازان از جمله رئالیست‌ها به‌ویژه ادوارد هالت کار و مورگنتا به تأسی از فلسفه عقل‌گرای عصر روشنگری، بر آن بودند که دولت‌ها واحدهای منسجم، یکپارچه و خردمند هستند و تصمیمات آن‌ها در سیاست خارجی را فقط باید برحسب عقلانیت و محاسبه سود و زیان سنجید. این رویکرد درواقع رویکرد متعارف، فهم تصمیم‌گیری در سیاست خارجی است؛ اما همان‌گونه که بسیاری از نظریه‌پردازان در علم اقتصاد از جمله نهادگرایان مفروضات عقل‌گرایانه نئوکلاسیک‌ها را از جمله «کامل بودن اطلاعات بازیگران» زیر سؤال بردند، در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل هم تکاپوی گسترده‌ای برای کشف زوایای جدیدی در درک شیوه‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی شکل گرفت. سؤال این پژوهش آن است که با توجه به راهبرد سیاست خارجی بسیاری از کشورها از جمله سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران الگوی متعارف و غالب تصمیم‌گیری یعنی بازیگر یا تصمیم‌گیرنده خردمند با چه نوع محدودیت‌ها و مشکلات مفهومی مواجه است؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به سؤال مطرح می‌شود آن است که نظریه انتخاب عقلانی و مدل بازیگر خردمند برحسب چهارچوب‌های نظری و مفهومی برآمده از مدل‌های: فرایند سازمانی، سیاست‌های بوروکراتیک، پلورالیستی، تفکر گروه و سایبرنتیک با محدودیت‌ها و ناکامی‌های جدی در درک تصمیم‌گیری در سیاست خارجی مواجه است. این محدودیت‌ها و ناکامی‌ها را می‌توان با بیان نمونه‌های از راهبرد سیاست خارجی کشورهای مختلف از جمله سیاست خارجی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران تشریح کرد. این مقاله به‌عنوان یک پژوهش نظری فرضیه فوق را در چند بخش مورد بررسی قرار می‌دهد و از این طریق به دنبال بیان ضعف‌های مفهومی مدل بازیگر خردمند در فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی است.

۱. پیشینه پژوهش

در این بخش به آثار و تألیفاتی که به‌طور مستقیم و غیر مستقیم به موضوع این مقاله می‌پردازد اشاره می‌شود.

مشیرزاده (۱۳۹۶)، در مقاله «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری خارجی: مبانی نظری» ضمن نقد الگوی تصمیم‌گیری بهینه عقلانی تلاش می‌کند تا با اتکا بر چهارچوب‌های نظری روابط بین‌الملل روشن کند که سیاست‌گذاری خارجی ضرورتاً نه تابع ملاحظات عقلانی معطوف به بهینه‌سازی تصمیمات بلکه متأثر از ادراکات بازیگران نسبت به روابط بین‌الملل است.

سلیمانی (۱۳۹۰)، در مقاله «نقد و بررسی مدل‌های عقلانی در تصمیم‌گیری سیاست خارجی» ضمن بیان محدودیت‌های مدل عقلانی به‌ویژه آنچه هربرت سایمون در باب مفهوم «عقلانیت محدود» در برابر «عقلانیت آزاد» مطرح می‌کند، معتقد است که در شرایط بحرانی که اطلاعات محدود و تصمیم‌گیرندگان تحت فشار هستند، این شهود و فراست درونی تصمیم‌گیرندگان است که می‌تواند به‌عنوان یک جایگزین مطرح و آن‌ها را از انسداد خارج کند.

جوادی و ببری (۱۳۸۹)، در مقاله «رویکردهای نوین تصمیم‌گیری در سیاست خارجی» به شکل شایسته‌ای مبادرت به شرح و بسط نظرات اسنایدر و همکاران او در کتاب «تصمیم‌گیری در سیاست خارجی» پرداخته‌اند. این مقاله به‌صورت توصیفی بخش‌های مختلف کتاب اسنایدر و همکاران را معرفی کرده است. تمام تلاش نویسندگان آن است که نشان دهند برعکس آنچه رئالیست‌ها مطرح می‌کردند باید به گشودن جعبه سیاه دولت مبادرت ورزید.

سلیمانی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان «موانع روش‌شناختی کاربست الگوی عقلانی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی» بر آن است که مدل بازیگر خردمند در تصمیم‌گیری با محدودیت‌های جدی از ناحیه عوامل محیطی، شناختی و همچنین عصبی و عاطفی مواجه است.

پیرانی و همکاران (۱۳۹۸) سعی کرده‌اند از الگوی بازیگر خردمند برای درک نگاه استراتژیک ایالات متحده نسبت به کردهای شمال سوریه استفاده کنند.

آلدن^۱ (۲۰۱۷)، در مقاله «انتقادات مدل بازیگر خردمند و تصمیم‌گیری سیاست خارجی» ضمن تجزیه و تحلیل خصیصه‌های مدل بازیگر خردمند با مراجعه به کارهای

1. Alden, Chris

اسنادیدر و همکارانش تلاش آن‌ها را گشودن جعبه سیاه تصمیم‌گیری در سیاست خارجی نام‌گذاری می‌کند. بر این اساس او معتقد است که تکاپوی اسنادیدر و همکاران او تلاشی بود برای اینکه پژوهشگران و متصدیان مطالعه سیاست خارجی به‌ویژه در قلمرو تصمیم‌گیری پیچیدگی‌های درون نظام تصمیم‌گیری به‌ویژه دولت‌ها را تجزیه و تحلیل کنند.

زیدی^۱ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «رهیافت‌هایی در تصمیم‌گیری سیاست خارجی» ضمن آنکه مدل بازیگر خردمند در تصمیم‌گیری را مورد نقد قرار می‌دهد، معتقد است که فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی بیش از آن که تحت تأثیر عوامل مربوط به عقلانیت فردی تصمیم‌گیرندگان باشند، متأثر از عواملی همانند: بسترها، رابطه بین ساختار و کارگزار در پارادایم سیستم‌ها، گزینه‌ها، رفتارها، قابلیت‌های شناختی و محدودیت‌های ذهنی تصمیم‌گیرندگان است.

در همین راستا کوچک زاده و گودرزی (۱۳۹۷) درست در مقابل مطالعه پیرانی و همکاران به دنبال این هستند که رفتار سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در حمایت از بشار اسد در سوریه را با منطق بازیگر خردمند تحلیل نمایند.

مرادی و خیری (۱۳۹۵) با همین رویکرد سعی در تحلیل سیاست عقلانی روسیه در آسیای میانه دارند. روشن است که این دسته از مقالات، تنها یک‌سویه از مبحث تصمیم‌گیری در سیاست خارجی را شرح داده و از بیان ابعاد پیچیده حاکم بر این قلمرو ناتوان هستند. با بررسی منابع و ادبیات مرتبط به این بحث می‌توان نتیجه گرفت که یک مطالعه علمی مستقل که ابعاد مختلف و پیچیده تصمیم‌گیری را تحلیل کرده باشد، وجود ندارد. اهمیت این مقاله از آنجاست که سعی دارد خوانندگان و تصمیم‌گیرندگان را با زوایای پیچیده تصمیم‌گیری آشنا کند.

۲. بازیگر خردمند: مفروضات و نظریه‌ها

تئوری انتخاب عقلانی، نظریه‌ای است برای فهم و اغلب مدل‌سازی رفتار اجتماعی، اقتصادی و همچنین فردی است. عقلانیت سنگ بنای پوزیتیویستی علوم اجتماعی است. ارزش نظریه انتخاب عقلانی برای علوم اجتماعی مدت‌ها مورد بحث بوده است. پارادایمی در پی حداکثرسازی ترجیحات است. «گری بکر»^۲، برنده جایزه نوبل در علم اقتصاد در سال ۱۹۹۲ که یکی از کسانی بود که مدل‌های بازیگر منطقی را به‌طور

1. Zaidi, Kristine

2. Gary Becker

گسترده‌تر به کار برد. «الستر»^۱ (۱۹۸۹) جوهر نظریه انتخاب عقلانی را بیان کرد که گفت: «وقتی افراد با چندین دوره عمل مواجه می‌شوند، معمولاً کاری را انجام می‌دهند که معتقدند احتمالاً بهترین نتیجه کلی را خواهد داشت» (Ogo, 2013, 90). این نظریه یک رویکرد برای تصمیم‌گیری در شرایط ریسک است که ریشه در اقتصاد کلاسیک و فلسفه سیاسی اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم دارد و به دنبال ارائه بیشترین خیر برای تعدادی زیادی افراد بود. در بازیگر خردمند افراد به‌عنوان موجوداتی عاقل و هدفمند در تعقیب منفعت شخصی شناخته می‌شوند. به همین دلیل می‌توان گفت که به حداکثر رساندن مطلوبیت، هدف نهایی سیاست خارجی است. منظور از به حداکثر رساندن مطلوبیت یا رفتار بهینه این است که یک بازیگر ابتدا اهداف سیاست خارجی را شناسایی و اولویت‌بندی می‌کند، سپس با استفاده از ابزارهای موجود، هدفی را که هزینه کمتر و سود بیشتر دارد را از میان گزینه‌های موجود مختلف برمی‌گزیند (Alden, 2017, 6-8). اصطلاحات کلیدی در نظریه انتخاب عقلانی عبارت‌اند از:

♦ بازیگران منطقی

♦ منفعت شخصی

♦ سودمندی

برخی مفروضات کلیدی که توسط نظریه انتخاب عقلانی مطرح شده‌اند، عبارت‌اند از:

♦ بازیگران منطقی درک روشنی از ترجیحات خود دارند؛

♦ ترجیحات کامل و متعددی هستند ($A > B, B < C$) به معنای $A > C$ است؛

♦ بازیگران منطقی می‌توانند جایگزین‌ها را با در نظر گرفتن هزینه‌ها و منافع رتبه‌بندی کنند؛

♦ آن‌ها همیشه گزینه‌ای را انتخاب می‌کنند که سودمندی را به حداکثر می‌رساند (Incorporating Institutions, 2023).

این نکته را باید در نظر داشت که رفتار عقلانی صرفاً رفتاری اخلاقی و پسندیده نیست. مثلاً می‌توان گفت که هیتلر بازیگری عاقل بود اگرچه اعمال او از نظر اخلاقی به‌وضوح مذموم بود. همین‌طور می‌توانیم از تروریست‌ها یاد کنیم. چراکه رفتار منطقی، یک رفتار هدفمند است و بازیگران برای رسیدن به اهداف خود راه‌حلهایی را برمی‌گزینند که به آن عقلانیت ابزاری می‌گویند مثلاً هدف هیتلر از بین بردن یهودیان بود پس راه‌حل نهایی یک عمل عقلانی بود، بنابراین او یک بازیگر عاقل بود. اگر

تروریست‌های انتحاری باور داشته باشند که به بهشت می‌روند، آنگاه منفجر کردن خود منطقی می‌شود (Slantchev, 2005, 1-2).

در مدل تصمیم‌گیری عقلانی باید مراحل همانند: تعریف مسئله، شناسایی معیارهای تصمیم‌گیری، سنجیدن معیارها، تولید جایگزین‌های معتبر، رتبه‌بندی هر جایگزین بر اساس هر معیار و محاسبه تصمیم بهینه رعایت شود (Ogu, 2013, 94).

۳. کار بست مفهوم عقلانیت در تجزیه و تحلیل سیاست خارجی

این نظریه یک مکتب فکری تصمیم‌گیری است که اصولاً فرض می‌کند تصمیم‌گیرندگان در محیطی که پیامدها و نتایج برای آن‌ها کاملاً مشخص و ثابت است تصمیم می‌گیرند که برای به حداکثر رساندن سود خود به «مطلوب‌ترین» انتخاب‌ها دست بزنند که به بالاترین نتایج «مطلوب» برسند (محمدنیا و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۳۴). «جان مرشایمر»^۱ به‌عنوان یک نئورئالیست تهاجمی ساختارگرا معتقد است که قدرت بزرگ در محاسبه محیط بین‌المللی خردمندانه عمل می‌کنند. وی معتقد است که آن‌ها در محیط آنارشی بین‌المللی نقش یک بازیگر خردمند را بازی می‌کنند. از نظر او قدرت‌های بزرگ از محدودیت‌های ساختار آگاه هستند و از این رو به‌صورت استراتژیک و آگاهانه برای بقا خود برنامه‌ریزی می‌کنند (Shadunt, 2016, 1). نئورئالیسم و نئولیبرالیسم دولت‌ها را به‌عنوان بنیادی‌ترین بازیگران بین‌المللی که دارای هویتی اقتصادی هستند و منفعت و سود شخصی خود را در فضایی هرج‌ومرج گونه طلب می‌کنند. در واقع از این منظر، بازیگران بین‌المللی واحدهایی خودمحور و خودپرست به‌حساب می‌آیند که برخی از ویژگی‌های اساسی شخصیتی آن‌ها به‌صورت پیشا اجتماعی و برون‌زاد ساخته می‌شود (دشتگرد و دیگران، ۱۴۰۰: ۴۶). علی‌رغم برخی شبهات به‌ویژه در مورد تأکید «کنت والتز»^۲ بر سیستم بین‌الملل، «برایان اشمیت»^۳ و «کولینگ وایت»^۴ معتقدند که رئالیسم مورگنتای و نئورئالیسم ساختاری والتزی و مرشایمری «مفروضات نظریه بازیگر خردمند» را مورد قبول و تأکید قرار می‌دهند (Schmidt & Wight, 2023, 179). کنت والتز، خود بنیان‌گذار رئالیسم ساختاری، فرض کنشگر عقلانی را در تحلیل خود لحاظ نمی‌کند. او می‌گوید: «این نظریه نیازی به فرض عقلانیت ندارد. این نظریه به‌سادگی می‌گوید که اگر برخی نسبتاً خوب عمل

1. John Mearsheimer

2. Kenneth Waltz

3. Brian Schmidt

4. Colling White

کنند، دیگران از آن‌ها تقلید می‌کنند یا به حاشیه می‌روند». مرشایمر استدلال می‌کند که کنت والتز قدرت توضیحی نظریه خود را با حذف فرض کنشگر عقلانی محدود می‌کند (Shadunts, 2016, 1). والتز به‌عنوان یک رئالیست ساختارگرا بر رفتار هوشمندانه و استراتژیک بازیگران در برابر سیستم بین‌الملل اشاره دارد. به عبارتی علی‌رغم تأکید والتز بر اولویت ساختار نسبت به کارگزار، او به‌طور مطلق دولت‌ها را احق فرض نمی‌کند و معتقد است در فهم ساختار سیستم بین‌الملل آن‌ها محاسبات عقلانی بلندمدت از سود و زیان دارند (Shadunt, 2016, 6). همچنین والتز که او را می‌توان مهم‌ترین نظریه‌پرداز تصویر سوم دانست معتقد است که ساختار هرج‌ومرج گونه و فاقد قدرت مرکزی نظام بین‌الملل بر رفتار دولت‌ها تأثیرگذار است؛ از همین‌رو عمل عقلانی دولت‌ها در روابط بین‌الملل به معنای توجه به محدودیت‌ها و انگیزه‌های ناشی از محیط نظام بین‌الملل است. رجوع به رهبران را ضروری ندانسته و عملکرد یک دولت را با توجه به جایگاه آن کشور در توزیع جهانی قدرت می‌داند (Wieclawski, 2022, 115-117).

۴. اسنایدر و شکافتن جعبه سیاه تصمیم‌گیری

رویکرد تصمیم‌گیری «ریچارد اسنایدر»^۱ به‌عنوان یکی از رویکردهای کلاسیک برای تحلیل فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی دولت‌های جهان تمرکز دارد. تا پیش از دهه ۱۹۵۰ واقع‌گرایانی چون مورگنتا علی‌رغم توجه به عوامل داخلی همانند نقش منش ملی در سیاست خارجی همواره بر سطح تحلیل کلان توجه داشتند اما اندیشمندان رفتارگرا در صدد بودند تا جعبه سیاه دولت را بگشایند تا به چرایی‌ها پاسخ دهند. در اینجا می‌توان از اندیشمندانی همانند ریچارد اسنایدر، هنری بروک و برتن اسپین نام برد که در کتابی تحت عنوان «تصمیم‌گیری سیاست خارجی» که در سال ۱۹۶۲ منتشر شد علاوه بر تأکید بر سطح تحلیل دولت ملی بر دیگر بازیگران هم تأکید کردند. به عبارتی به دنبال آن هستند که همه عواملی را که در تصمیم‌گیری دخیل هستند شناسایی کنند (Sitzenstuhl, 2014, 2-3). اسنایدر و همکارانش در این کتاب بیان کردند که اطلاعات به‌طور انتخابی توسط چهارچوب مرجع تصمیم‌گیرنده درک و ارزیابی می‌شوند. انتخاب‌ها بر اساس اولویت‌هایی انجام می‌شوند که تا حدی بر اساس موقعیت و بخشی از زندگینامه افراد تصمیم‌گیرنده تعیین می‌شود. ایده اصلی کتاب مفهوم شناخته شده «تعریف وضعیت» است. برای اسنایدر و همکاران او که می‌توان

1. Richard Snyder

آن‌ها را از بنیان‌گذاران تصمیم‌گیری سیاست خارجی دانست، مطالعه تصمیم‌گیری شامل بررسی سه عامل بود: شایستگی بازیگران درگیر، انگیزه آن بازیگران و ارتباطات آن‌ها در طول فرایند تصمیم‌گیری. مفهوم‌سازی تصمیم‌گیری، به‌عنوان واحد تحلیل، پاسخ‌هایی را برای رفتار سیاست خارجی ارائه می‌دهد. رفتارها شامل مقاصد، اظهارات، اقدامات، بی‌عملی‌ها، تصمیم‌ها، عدم تصمیم‌گیری‌ها می‌شود. برای پاسخ به این سؤالات، مطالعه باید عواملی را که نشان می‌دهد بر فرایند تصمیم‌گیری تأثیر می‌گذارد برجسته کند (Sharifullah, 2019, 72-73). اسنایدر و همکاران اصولاً بر این ادعا هستند که در مسائل سیاست خارجی باید به عوامل تأثیرگذار داخلی که در صحنه سیاست خارجی تأثیرگذارند، توجه کرد (سیف زاده، ۱۳۷۵: ۱۷۱). هدف اسنایدر ارائه داده‌های جمع‌آوری‌شده استاندارد و مشابه برای عملی کردن تحقیقات سیاست خارجی مقایسه‌ای است. تمرکز اصلی او بر تصمیم‌گیران، دیدگاه‌های آن‌ها و چگونگی چهارچوب‌بندی مشاغلشان بود. وی بر این اعتقاد بود که می‌توان تحقیقات تجربی و ارزیابی مؤلفه‌های شناختی تصمیم‌گیرندگان را انجام داد. بر اساس رویکرد اسنایدر، تصمیم دولت توسط کارشناسان، بوروکراسی و بروکرات‌ها اتخاذ می‌شود. او بیان می‌کند که «تصمیم‌گیرندگان در یک محیط دو وجهی عمل می‌کنند، به‌طوری‌که عوامل داخلی و خارجی ظاهراً نامرتب می‌توانند در اقدامات تصمیم‌گیرندگان مرتبط شوند». اسنایدر و همکاران این تصور را که اعمال دولت نتیجه منافع و اهداف عینی ملی است انکار می‌کنند و معتقدند این منافع و اهداف هیچ جایگاه جدایی از فرد تصمیم‌گیرنده ندارد (Al-Najjar & Husein, 2022, 199).

۵. محدودیت‌های کاربرست انتخاب عقلانی در تجزیه و تحلیل سیاست خارجی

اتخاذ رویکرد عقل‌گرایانه برای تصمیم‌گیری در سیاست خارجی که مبتنی بر تحلیل بازیگر خاص بود باعث شد راه برای تحقیقاتی که به دنبال تحلیل سیاست خارجی از راه‌های مختلف بودند باز کند. باوجود سهم اساسی رویکرد تصمیم‌گیری عقلانی در سیاست خارجی این نظریه با محدودیت‌هایی روبه‌رو است. این انتقادات برتری نظریه عقلانیت را به چالش می‌کشد؛ طرفداران این نظریه مجدداً به تنظیم و تصحیح این نظریه پرداختند تا انتقادات آن‌ها را برطرف نمایند. شاید بتوان مهم‌ترین محدودیت‌های این تئوری را به‌صورت زیر برشمرد:

۵-۱. تأملات مدل فرایند سازمانی

در مدل فرایند سازمانی، سیاست‌گذاری خارجی یک فرایند فنی سازمانی است که مجموعه‌ای از مراحل، رویه‌ها و مکانیسم‌های سازمانی را طی می‌کند که باید به رویه‌های عملیاتی استاندارد رجوع کند. تصمیماتی که گرفته می‌شود منعکس‌کننده اهداف، مقاصد و اولویت‌های سازمان خواهد بود. رویه‌های عملیاتی استاندارد بر کسب اطلاعات، تعریف گزینه‌های ممکن و اجرای برنامه تمرکز دارد. هر سازمان مأموریت و عملکرد خاص خود را دارد و مجموعه‌ای از برنامه‌ها برای انجام آن مأموریت‌ها تدوین شده است. این مدل به تحلیلگران یادآوری می‌کند که سیاست نه تنها توسط یک تصمیم‌گیرنده سطح بالا شکل گرفته، بلکه گاهی اوقات هم توسط سازمان‌ها شکل می‌گیرد (Mudabicara, 2023, 1).

یکی از مسائل مهم در نظریه تصمیم‌گیری سازمانی فاصله‌گیری از روش‌ها و خصیصه‌های فردی است. در این مدل اگرچه مدیران انسانی در نهایت سازمان‌ها را هدایت می‌کنند و دست به اتخاذ تصمیم می‌زنند و آن‌ها هم قاعدتاً خردمندانه و با محاسبه سود و زیان عمل می‌کنند؛ اما باید اشاره کرد که از نگاه این مدل در تعیین و حل و فصل مسائل سیاست خارجی کثیری از سازمان‌ها با نگاه‌های متفاوت درگیر هستند که هر کدام برحسب یکسری رویه‌های از پیش موجود دست به اتخاذ تصمیم می‌زنند. در مدل سازمانی عقلانیت که خصیصه‌ای انسانی و متعلق به فرد است به ساختار سازمانی انتقال می‌یابد. به عبارتی اینجا سازمان‌های تصمیم‌گیری بر محاسبه عقلانی تمرکز می‌کنند. بر این اساس درحالی که در مدل بازیگر خردمند تصمیم‌گیرندگان سعی می‌کنند تمام بدیل‌ها را در ارزیابی‌های خود وارد کنند، در مدل سازمانی برحسب ظرفیت‌ها و محدودیت‌ها تنها راه‌حل‌های جایگزین محدودی مطرح می‌شود و این مسئله موجب کاهش سردرگمی و خطای انسانی می‌شود (Kuwashima, 2014, 225). یکی از تحولات مهم در مدل‌های تصمیم‌گیری نظری تصمیم‌گیری سازمانی رایانشی^۱ یا محاسباتی به عنوان یک مدل دینامیک است. این نظریه در واقع درصدد رفع مشکلات اساسی مدل بازیگر خردمند است و از همین رو بر اهمیت بهره‌گیری از نظریه عمومی سیستم‌ها، سایبرنتیک و تکنولوژی اطلاعات در حل مسائل مرتبط با تصمیم‌گیری است.

مدل تصمیم‌گیری سازمانی رایانشی با استفاده از ظرفیت‌های موجود محاسبات کامپیوتری در مطالعه عوامل غیرخطی و ناپایدار سعی دارد هم از سردرگمی و گاهی بی‌عملی و تردید حاکم بر بازیگر خردمند بکاهد و هم به سرعت و دقت تمام بدیل‌های ممکن را ارزیابی و نتیجه‌گیری کند (Carley, 1999, 18-20). درمجموع باید گفت مدل سازمانی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی تأکید بر «رویه‌های استاندارد تصمیم‌گیری» دارد و معتقد است که تصمیمات قبل از آنکه تحت تأثیر محاسبات عقلانی مبتنی بر سود و زیان باشد بازتابی از رویه‌ها، هنجارهای رسمی، مقررات و ساختار سازمان‌های تصمیم‌گیری است.

۵-۲. رویکرد سیاست بوروکراتیک

پاراادیم سیاست بوروکراتیک توسط آلیسون متولد شد که به دنبال درک نقش بوروکراسی‌ها در بحث و تصمیم‌گیری، به‌ویژه در زمان بحران است. این رویکرد اساساً این ادعا را مطرح می‌کند که نتایج سیاست‌ها ناشی از یک بازی چانه‌زنی میان گروه کوچکی از بازیگران دولتی است. این بازیگران با ترجیحات، توانایی‌ها و موقعیت‌های قدرت متفاوت به بازی می‌آیند. شرکت‌کنندگان استراتژی‌ها را بر اساس ایده‌های مختلف انتخاب می‌کنند سپس به چانه‌زنی می‌پردازند که بازتابی از قواعد غالب بازی و همچنین روابط قدرت میان شرکت‌کنندگان است (Christopher, 2007, 1). میزان نفوذ بوروکراسی‌ها به این مورد بستگی دارد که آن‌ها کجای سیستم قرار دارند و چگونه توسط قوه مجریه دولت از آن‌ها استفاده می‌شود. اهمیت بوروکراسی‌ها مرتبط با قوه مجریه دولت با ویژگی شخصیتی و سبک رهبری افراد در نوسان است. به عبارتی نیاز شخصی یک رهبر به قدرت، تخصص و علاقه شخصی آن‌ها به سیاست‌گذاری، همچنین پیچیدگی شناختی آن‌ها، مقدار اطلاعات متفاوتی که می‌خواهند، بر نحوه واگذاری تصمیم توسط رهبر تأثیر می‌گذارد. مثلاً رهبرانی مانند جانسون به‌شدت به مشاوران متخصص متکی بود و تصمیم‌گیری را به سطح پایین‌تر واگذار می‌کرد، درحالی‌که برخی رهبران دیگر مانند نیکسون به تعداد کمتری از مشاوران متکی بود و در تصمیم‌گیری‌ها شخصاً شرکت می‌کرد؛ که این مدل برخلاف مدل بازیگر خردمند که تصمیمات تنها توسط شخص تصمیم‌گیرنده اتخاذ می‌شود است. گاهی این ادعا مطرح می‌شود که این مدل به تفکر گروه (که در ادامه مقاله به آن پرداخته شده است) می‌انجامد؛ اما باید گفت که در مدل سیاست بوروکراتیک با وارد کردن تعداد بازیگران بیشتر در تصمیم‌گیری با اهداف و دیدگاه‌های متفاوت، تفکر گروه را کاهش می‌دهد و

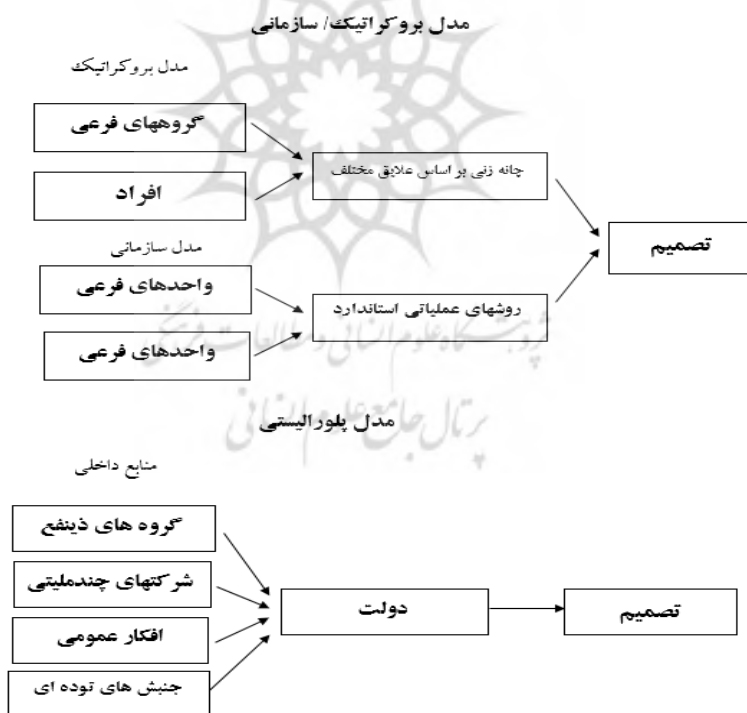
بحث را بازتر می‌کند (Smith, 2022, 1). در مدل سیاست بوروکراتیک برخلاف بازیگر خردمند، تصمیمات از تصمیم‌گیری منطقی جمعی منسجم گرفته نمی‌شود در عوض آن‌ها از طریق درگیری، مذاکره و چانه‌زنی بین اعضای بوروکراسی ساخته می‌شوند. موفقیت لزوماً با نتایج عقلانی سنجیده نمی‌شوند بلکه با توانایی بوروکرات‌ها در متقاعد کردن دیگران به هدفشان سنجیده می‌شود. همچنین بوروکرات‌ها به‌طور یکنواخت وارد این درگیری نمی‌شوند، آن‌ها با پرسنل، بودجه و موقعیت‌های مختلف در سلسله‌مراتب دولت وارد درگیری می‌شوند که این منتج به ایجاد تصمیم‌گیری‌های متفاوت در درون سازمان می‌گردد؛ که از آن با عنوان تضادهای بخش‌های مختلف بوروکراسی یاد می‌شود. به‌طور مثال دپارتمان‌های بازرگانی و کشاورزی اغلب با تحریم‌ها مخالف هستند درحالی‌که وزارت امور خارجه و دفاع اغلب از آن‌ها حمایت می‌کنند. چرا که این تحریم‌ها بر تجارت و کشاورزی کشور تحریم کننده مؤثر است ولی وزارت و دفاع توسط این نیروهای داخلی محدود نمی‌شوند (Norcross, 2019). بنابراین می‌توان گفت که شبیه یک بازی حاصل جمع صفر است که در آن برد یک بوروکراسی به‌منزله از دست رفتن منافع و در نتیجه باخت بوروکراسی دیگر است. برخلاف مدل بازیگر خردمند سازمان‌ها یا بوروکراسی‌ها دائماً در رقابت با یکدیگر هستند و راه‌حل‌ها و ایده‌هایی را برای مشکل مطرح می‌کنند و اگر پیشنهاد یک بوروکراسی به سیاست تبدیل شود، این امر مستلزم استفاده از منابع آن و بالا بردن اهمیت آن است (Dorani, 2018, 1). در مدل بوروکراتیک نکته اصلی آن است که تصمیمات یک سیستم سیاسی در عرصه سیاست خارجی پیامدهای یکسانی بر دوایر مختلف دولتی یا همان بوروکراسی‌های سیاست داخلی ندارد. برخی از آن‌ها ممکن است در نتیجه تصمیمات سیاست خارجی منتفع و برخی دیگر زیان ببینند؛ بنابراین این بوروکراسی تلاش می‌کنند تا نگاه خود را در سیاست خارجی بازتاب دهند. نتیجه آن است که نه مصالح محاسبه شده ملی برحسب عقلانیت آن‌گونه که مدل بازیگر خردمند می‌گوید، بلکه منافع بخش‌های مختلف دولت در یک فرایند مبتنی بر جدال و کشمکش بر تصمیم‌گیری در سیاست خارجی حاکم است.

۳-۵. پلورالیست

کثرت‌گرایی به‌عنوان یک فلسفه سیاسی عبارت است از تنوع درون یک بدنه سیاسی که به نظر می‌رسد امکان همزیستی مسالمت‌آمیز علایق، اعتقادات و سبک‌های مختلف زندگی را فراهم می‌کند (Political System, 2023). مدل پلورالیستی بر این واقعیت متمرکز

است که گروه‌های اجتماعی ممکن است نقش‌های بسیار مهمی در سیاست‌های خارجی اتخاذ شده توسط دولت‌ها ایفا کنند. گروه‌های اجتماعی راه‌های مختلفی برای اجبار تصمیمات مطلوب یا محدود کردن تصمیمات نامطلوب دارند. آن‌ها می‌توانند رسانه‌ها و افکار عمومی را بسیج کنند؛ با سازمان‌های دولتی مسئول تصمیم‌گیری لابی کنند؛ بر نهادهای نمایندگی مناسب (مانند کنگره ایالات متحده، مجلس ملی فرانسه، مجلس نمایندگان ژاپن) تأثیر بگذارند؛ شبکه‌های فراملی افراد با علایق مشابه را سازمان‌دهی کنند و با بالاترین مقامات دولتی تماس مستقیم برقرار کنند. تصمیمات اتخاذ شده منعکس‌کننده این منافع و راهبردهای اجتماعی متنوع خواهد بود؛ بنابراین مدل کثرت‌گرا با رویکردهای لیبرال نیز سازگار است. هیچ‌کس قدرت اتحادیه‌های کارگری ایالات متحده در حمایت از محدودیت‌های واردات محصولات از کشورهای درحال توسعه را انکار نمی‌کند (mingst, 2017, 169-170). پلورالیسم فرض می‌کند که تنوع برای جامعه مفید است و گروه‌های فرهنگی یا عملکردی متفاوت در یک جامعه، از جمله گروه‌های مذهبی، اتحادیه‌های کارگری، سازمان‌های حرفه‌ای و اقلیت‌های قومی باید از خودمختاری برخوردار شوند. در اوایل قرن بیستم، کثرت‌گرایی به شدت در انگلستان توسط گروهی از نویسندگان شامل فردریک میتلند، ساموئل جی هابسون، هارولد لاسکی، ریچارد اچ. تاوونی و جورج داگلاس هاروارد کول مورد تأکید قرار گرفت، که در برابر آنچه آن‌ها از خودبیگانگی تحت شرایط فردی سرمایه‌داری ادعا می‌کردند واکنش نشان دادند (Encyclopaedia Britannica, 2024). در مدل تکثرت‌گرایی گفته می‌شود که تصمیم‌گیری فقط شامل فرایندی نیست که در درون دولت جاری باشد، بلکه در بسیاری از مواقع به‌ویژه در کشورهای دموکراتیک فشار لایه‌های مختلف جامعه از جمله گروه‌های ذی‌نفع، افکار عمومی، شرکت‌های چندملیتی، جنبش‌های توده‌ای و ... موجب می‌شود که دولت‌ها برای کوتاه‌مدت هم شده دست از ارزیابی‌های عاقلانه در سیاست خارجی بکشند و برای کسب رأی یا هر هدف هنجاری دیگر به رویکردهای هنجاری روی بیاورند؛ مدل‌های بوروکراتیک - سازمانی و کثرت‌گرایان نیازمند دانش قابل‌توجهی از فرایندهای سیاست خارجی یک کشور هستند و در شرایط غیر بحرانی بیشترین کاربرد را دارند. چراکه زمان لازم است تا بوروکراسی‌ها به روی میز برسند، سازمان‌ها و رویه‌های عملیاتی استاندارد خود را بیاورند و گروه‌های اجتماعی سازمان‌دهی شوند. در زمان وقوع یک بحران که در آن، زمان، مهم است و اطلاعات درباره سیاست خارجی یک کشور وجود ندارد،

مدل انتخاب منطقی بهترین جایگزین است. در ادامه در جدول سه مدل سازمانی، بوروکراتیک و پلورالیستی به اختصار توضیح داده شده است. یک مطالعه انجام شده در قلمرو سیاست‌گذاری به وضوح نشان می‌دهد که گروه‌های ذی‌نفع از طریق قوای سه‌گانه در فرایند طراحی، تدوین، بررسی و اجرای سیاست‌های عمومی نقش کلیدی و مؤثری را بازی می‌کنند. این مطالعه ضمن برشمردن نقش مثبت گروه‌های ذی‌نفع در سیاست‌گذاری‌های عمومی کشور به بررسی جنبه مختلف تأثیرگذاری منفی آن‌ها هم اشاره دارد (وکیلان، ۱۳۹۴: ۶۸). این مطالعه روشن می‌کند که نقش گروه‌های ذی‌نفع در نظام تصمیم‌گیری جمهوری اسلامی ایران اهمیت بالایی دارد. از همین رو می‌توانیم بگوییم به دلیل اهمیت نقش گروه‌های ذی‌نفع تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران چندان هم از الگوی بازیگر خردمند تبعیت نمی‌کند و بسیار متأثر از الگوی پلورالیستی تصمیم‌گیری است که نقش‌آفرینی این گروه‌ها در عملیات سیاست خارجی کانون مطالعه آن‌ها است.

۵-۴. تفکر گروه

تفکر گروه^۱ اصطلاحی است که با انتشار کتاب اروینگ جنیس در سال ۱۹۷۹ به همین نام بر سر زبان‌ها افتاد. تفکر گروه پدیده‌ای است که زمانی اتفاق می‌افتد که گروهی از افراد در یک گروه منسجم جذب می‌شوند پس می‌توان گفت یکی از نشانه‌های گروه انسجام بالا است. پویایی در درون گروه ایجاد می‌کند که به موجب آن خلاقیت و فردیت به منظور جلوگیری از بروز تعارض در گروه خفه می‌شود (Kenton, 2022). این دیدگاه را می‌توان به نوعی در برابر نظریه انتخاب عقلانی که در اساساً تصمیمات بر اساس افرا و ایده‌ها و علایق شخصی آن‌ها گرفته می‌شود دانست. پویایی گروه که شامل توهم آسیب‌ناپذیری و هم‌صدایی، خوش‌بینی بیش‌ازحد، اعتقاد به اخلاق خود گروه و شرارت دشمن و فشاری که بر مخالفان برای تغییر دیدگاهشان وارد می‌شود، منجر به تفکر گروهی می‌شود (mingst, 2017, 138-139). معروف‌ترین کاربردهای تفکر گروهی در حوزه سیاست خارجی بوده است. در روابط بین‌الملل این اصطلاح با مکتب تصمیم‌گیری سیاست خارجی پیوند دارد. برجسته‌ترین منتقدان این رویکرد، واقع‌گرایان (واقع‌گرایی) و هواداران مدل بازیگر خردمند در زمینه رفتار سیاست خارجی هستند. این دیدگاه به این امر معتقدند که نظریه‌های خرد، نقش کوچکی در روابط بین‌الملل دارند و بخش اعظم روابط بین‌الملل را باید بر اساس نظریه‌های کلانی که بر قدرت منافع و عقلانیت تأکید دارند تبیین کرد (Rasekhoon, 1393). جنیس هشت نشانه و صفت تفکر گروه را برمی‌شمارد که عبارت‌اند از:

- ❖ توهم اتفاق آرا در میان تصمیم‌گیرندگان کلیدی که باعث می‌شود در بدفهمی‌های خود شک کنند؛
- ❖ باورهای بی‌چون و چرا که اعضای گروه را به نادیده گرفتن پیامدهای احتمالی اقدامات گروه سوق می‌دهد؛
- ❖ عقلانی‌سازی علائم هشدار بالقوه که باید باعث شود اعضای گروه باورهای خود را زیر سؤال ببرند؛
- ❖ کلیشه‌سازی دیدگاه‌های مخالف باعث می‌شود اعضای گروه دیدگاه‌هایی که ایده‌های گروه را زیر سؤال می‌برند یا به چالش می‌کشند رد کنند؛
- ❖ «محافظان ذهنی» یا اعضای گروه که از انتشار نقطه نظرات نگران‌کننده یا مخالف در میان اعضای گروه جلوگیری می‌کنند. به جای به اشتراک گذاشتن

اطلاعات مهم، ممکن است سکوت کنند یا دیگران را از اشتراک‌گذاری اطلاعات بازدارند؛

❖ توهّمات آسیب‌ناپذیری با امید بیش‌ازاندازه خوش‌بینانه به موفقیت اعضای گروه را به سمت رفتارهای پرخطر توجیه‌ناپذیر سوق می‌دهد؛

❖ فشار مستقیم ممکن است اعضای گروه را که تمایل به طرح سؤالات ناخوشایند دارند یا اعتراضاتی را که ممکن است به‌عنوان شاهی از بی وفاداری تلقی شود، ساکت کند؛

❖ خودسانسوری باعث می‌شود افرادی که ممکن است شک کنند ترس یا تردید خود را پنهان کنند. مردم به‌جای به اشتراک گذاشتن آنچه می‌دانند، ساکت می‌مانند و تصور می‌کنند که گروه باید بهتر بداند (Kenton, 2022) که این‌ها می‌تواند به بررسی ناقص گزینه‌ها و اهداف، عدم بررسی ریسک‌ها، عدم ارزیابی مجدد راه‌حل‌های جایگزین رد شده، جستجوی ضعیف اطلاعات، سوگیری انتخابی در پردازش اطلاعات، سوگیری انتخابی در پردازش اطلاعات و عدم موفقیت در انجام یک طرح احتمالی منجر شود (Rose, 2011: 39). این مسئله یعنی اجماع‌جویی گروه تصمیم‌گیرنده در سیاست خارجی موجب انحراف فرایند تصمیم‌گیری از حالت عقلانی و گاهی شکل‌گیری فاجعه در سیاست خارجی می‌شود.

Source: (Glen R. Whyte 1998)

۵-۵. مدل سایبرنتیک

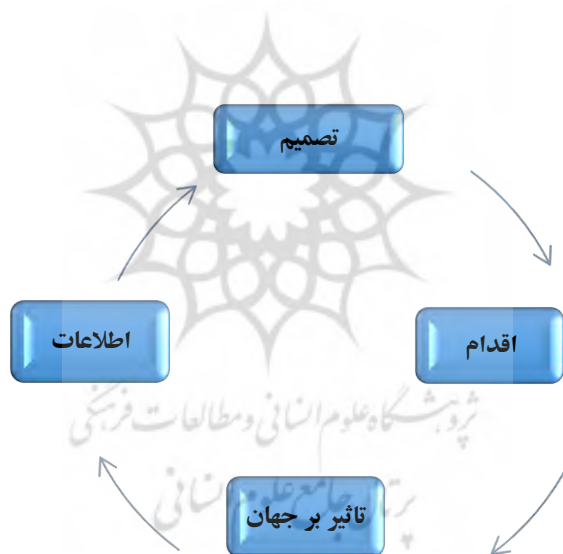
سایبرنتیک را علم تصمیم‌گیری می‌نامند (Nechansky, 2011, 63). نوربرت واینر در سال ۱۹۴۸ این واژه را برای توصیف رابطه بین انسان و ماشین به کار برد. دانش سایبرنتیک در واقع علم هدایت ماشین، کشتی و در علوم انسانی مدیریت دولت و دستگاه تصمیم‌گیری است. آنچه در این قلمرو اهمیت دارد نحوه تأثیرپذیری هدایت‌کنندگان ماشین یا هر دستگاه دیگری از جمله دولت در مواجهه با تحولاتی است که داده‌ها و اطلاعات آن از محیط به ذهن تصمیم‌گیرندگان وارد می‌شود. بدین‌سان باید گفت تصمیمات در هر حوزه‌ای از جمله سیاست خارجی قبل از تبدیل شدن به عمل تحت تأثیر اطلاعاتی است که از محیط وارد می‌شود و آنگاه پس از اجرای شدن تصمیمات بازخورد یا اثرات آن تصمیم مجدداً بررسی و برحسب اطلاعات جدید تصمیمات جدید اتخاذ می‌شود (Nechansky, 2011: 64).

همانند آلیسون اشتاین برونر سه مدل تصمیم‌گیری خود را ارائه کرد که شامل پارادایم تحلیلی، پارادایم سایبرنتیک و فرایند شناختی است. برونر در کتاب: «نظریه سایبرنتیک تصمیم: ابعاد جدید تحلیل سیاسی» دیدگاه خود از پارادایم سایبرنتیک را نشان می‌دهد و عنوان می‌کند که چگونه انسان و سازمان‌های متشکل از انسان در محیط‌های پیچیده عمل می‌کنند؟ البته او بعدها خاطرنشان می‌کند که پارادایم سایبرنتیک کاستی‌هایی دارد و باید با نظریه شناختی که عملیات ذهن انسان را توضیح می‌دهد تکمیل می‌شود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مدل اشتاین برونر برای تجزیه و تحلیل تصمیمات تحت عدم قطعیت‌ها و محیط‌های پیچیده درواقع ترکیبی از پارادایم سایبرنتیک و فرایند شناختی است (Jaturapol, 2016, 123).

اعتبار نظریه اشتاین برونر ناشی از انتقادات جدی او علیه رویکرد عقلانی در تصمیم‌گیری است. بر این اساس او معتقد بود که اولاً اتخاذ یک تصمیم در واقع به منزله توجه به یک سری از ارزش‌ها و کنار گذاشتن برخی از ارزش‌های دیگر است. دوم اینکه معمولاً تصمیم در حالتی از عدم قطعیت و فقدان اعتماد اتخاذ می‌شود. این عدم قطعیت خود محصول ناقص بودن همبستگی میان میزان دانش ما و اتفاقاتی است که در محیط روی می‌دهد. سوم آنکه اختیار اتخاذ تصمیم به‌طور بدیهی در بین بازیگران و واحدهای سازمانی متعدد پراکنده است و نمی‌توان گفت که همیشه یک بازیگر فردی یا سازمانی به تنهایی دست به اتخاذ تصمیم می‌زند. روشن است که در شرایطی که ما ملزم به انتخاب میان ارزش‌های مختلف آن‌هم در وضعیت نامطمئن و غیرقطعی باوجود تنوعی از بازیگران و سازمان‌ها هستیم نمی‌توانیم صحبت از محاسبه عقلانی سود و

زیان بکنیم. این‌گونه است که اشتاین برونر معتقد بود که باید نسبت به ظرفیت مدل بازیگر خردمند در توصیف و تبیین رفتار تصمیم‌گیرندگان به‌ویژه توانایی آن‌ها در مدیریت موفقیت‌آمیز وضعیت‌های پیچیده باید تردید کرد (Asaf, 2015:286).

برخی از نویسندگان معتقدند که به‌درستی می‌توان از نظریه سایبرنتیک برای مطالعه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران استفاده کرد. برای نمونه می‌توان به تحقیق قرشی اشاره کرد. جمهوری اسلامی ایران با عدم توجه به سایر موارد مثل ملاحظات قدرت‌های بزرگ و تحلیل هزینه و فایده هریک از موارد شامل تعلیق دائمی فعالیت هسته‌ای، مذاکره با قدرت‌های اصلی دارنده انرژی هسته‌ای به‌خصوص آمریکا عدم قطعیت را از بین برد و از تمامی فرصت‌های خود برای حفظ وضعیت حیاتی خود استفاده نموده است (Gharashi, 2014: 143). مدل ساده سایبرنتیک را می‌توانیم به‌صورت زیر نشان دهیم:

Source: (Ian,2020)

نتیجه‌گیری

این مقاله با هدف بررسی مشکلات مفهومی، روشی و نظری الگوی بازیگر خردمند این سؤال را طرح می‌کند که الگوی بازیگر خردمند با توجه به نظریه‌ها و الگوهای جایگزین از چه محدودیت‌هایی رنج می‌برد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح است که مدل بازیگر خردمند از جهت عدم توجه به فرایندهای سازمانی و بوروکراتیک، نقش تمایلات اجتماع‌گرایانه گروه کوچک تصمیم‌گیری، سطوح اجتماعی و گروه‌های ذی‌نفع و ملاحظات مربوط به ارتباط تصمیم‌گیرندگان با محیط با محدودیت‌های جدی و قابل توجهی مواجه است. بر این اساس می‌توان گفت که تکیه بر ملاحظات عقلانی معطوف به بهینه‌سازی تصمیمات و ارزیابی سود و زیان در تصمیم‌گیری سیاست خارجی بخش بسیار مهمی از پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی را نادیده می‌گیرد. تحت تأثیر شکل‌گیری نظریه‌های فراعقل‌گرا در روابط بین‌الملل از جمله اهمیت هنجارها، ادراکات، سیستم‌های باوری، رویه‌های استاندارد تصمیم‌گیری، زد و بندهای اداری، تمایلات و منافع گروه‌های کوچک تصمیم‌گیرنده، ارتباطات و نیز نقش گروه‌های ذی‌نفع و افکار عمومی، الگوی بازیگر خردمند و رویکردهای نظری پشتیبان آن از جمله نظریه انتخاب عقلانی و رئالیسم تا حدود بسیار زیادی اعتبار خود را در درک پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی از دست داده است. بررسی سیاست خارجی کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه در ارتباط با منطقه خاورمیانه نشان می‌دهد که معیار قرار دادن محاسبه سود و زیان مادی در تحلیل راهبرد سیاست خارجی کشورها کارآمدی لازم ندارد. هم‌زمان با طرح نظریه‌های هنجاری، سازهانگاری، نظریه انتقادی، پست‌مدرنیسم و ... در روابط بین‌الملل که از آن تحت عنوان مناظره چهارم روابط بین‌الملل یاد می‌شود شاهد آشکار شدن محدودیت‌های عقل بشر در تحلیل چیرستی و ماهیت سود و زیان در راهبردهای سیاست خارجی کشورها هستیم. این مقاله گامی در راستای تعمیم و تسری مؤلفه‌های نظریه‌های پسا اثبات‌گرایی و پساخردگرا در قلمرو تصمیم‌گیری در سیاست خارجی است.

References

- Alden, Chris. 2017. "Critiques of the rational actor model and foreign policy decision making", The London school of economist and political science.
- Al-Najjar, Ahmed Amin, Husein, Sartip Khalis (2022). "Richard Snyder's Approach for Analyzing Decision-making process in foreign policy". Journal of Political and Security Studies, [189], Volume 5, Issue 2, December 2022
- American Political System, (2023. 06.06), "Pluralism", last seen in: 2024.02.01, Available at: <https://www1.udel.edu/htr/American/Texts/pluralism.html>
- Brian C Schmidt & Colin Wight (2023) Rationalism and the "rational actor assumption" in realist international relations theory" Journal of International Political Theory 2023, Vol. 19(2) 158–182
- Cook, Jeremi. (2023.11.21). "Rational Choice Theory | Definition, History & Application", last seen in: (2024.02.04), available in: <https://study.com/>
- Dashtgerd, Majid; Bakhshi Taliani, Ramin; Fathi, Mohammad Javad. (2021). 'Examining the Philosophical (Meta-Theoretical) Foundations of Mainstream Theories in International Relations'. Quarterly Journal of International Political Studies, Volume 1, Issue 1, Winter 2021, pp. 37-60. [In Persian]
- Dorani, Sharifullah. (2019). " The Foreign Policy Decision Making Approaches and Their Applications Case Study: Bush, Obama and Trump's Decision Making towards Afghanistan and the Region", Journal of politics and development, 9(2), pp. 69-88.
- Dorani, Sharifullah, 9 October 2018. The Bureaucratic Politics Approach: Its Application, Its Limitations, and Its Strengths Last seen: 2024/01/27. available in: <https://cesran.org/>
- D. Rose, James, (2011). Diverse Perspectives on the Groupthink Theory – A Literary Review, Emerging Leadership Journeys, Vol. 4 Iss. 1, pp. 37-57
- Encyclopaedia Britannica. (2024.02.22), "Ideology", last seen in: 2024.02.23, Available at: <https://www.britannica.com/topic/pluralism-politics>
- Erhan, Çağrı. Akdemir, Erhan. 2018. "FOREIGN POLICY ANALYSIS"
- Gharashi, Seyed Yousef. (2014). 'A Cybernetic Reflection on the Nuclear Decision-Making Model of the Islamic Republic of Iran'. Quarterly Journal of Political and International Research, Issue 21, pp. 119-146. [In Persian]
- Glen R. Whyte (<https://www.semanticscholar.org/author/Glen-R.-Whyte/113501672>) (1998) "Janis's Groupthink Model: The Key Role of Collective Efficacy in Decision Fiascoes". Organizational Behavior and Human Decision Processes in/ <https://www.journals.elsevier.com/organizational-behavior-and-human-decision-processes/>
- Griffiths, Martin. (2014). 'Groupthink', translated by Alireza Tayeb, last accessed: (07/12/2023), available at: <https://rasekhoon.net/>

- Ian Geckler(2020)" the sybernetic loop" in <https://www.medium.com>
- Incorporating Institutions, 2023, "Rational Choice Theory", Last seen 2024/02/03, Available in: <https://www.studysmarter.co.uk/>
- Jaturapol, Lersak. (2016). the cybernetic theory of decision new dimensions of political analysis, Social Science Asia, Volume 3 Number 4, p: 121 130.
- Javadi Arjmand, Mohammad Jafar; Babri Gonbad, Sakineh. 'New Approaches to Decision-Making in Foreign Policy'. Quarterly Journal of Politics, Faculty of Law and Political Science, Volume 41, Issue 4, pp. 357-364.
- J. Smith, Hayden.20 April2022. Bureaucracy, the Bureaucratic Politics Model, and Decision Making During Crisis, Last seen: (2024:01:25).Available in: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1618>
- Kenton, Will. (5 December 2022). "What Is Groupthink? Definition, Characteristics, and Causes", last seen at: 8 December 2023, available in: <https://www.investopedia.com/terms/g/groupthink.asp#:~:text=Groupthink%20is%20a%20phenomenon%20that,of%20a%20group%20of%20people>
- Kremer-Asaf, Michal. (2015).” How to apply the cybernetic decision making model in education?”. Procedia - Social and Behavioral Sciences 209 (2015) 284 – 289
- Kuwashima, Kenichi (2014)"How to Use Models of Organizational Decision Making? " Annals of Business Administrative Science 13
- L. Slantchev, Branislav, 2005, "Introduction to International Relations Lecture 3: The Rational Actor Model", Department of Political Science, University of California – San Diego
- M.Carley,Kathleen;Behrens,Dean,1999,” Organizational and Individual Decision Making” Ch. 18 in A.P. Sage & W. B. Rouse (eds.), Handbook of Systems Engineering and Management. John Wiley and Sons, Inc.
- Mingst. Karen A.,Mckibben Heather E & Arreguin- Toft,Ivan M. (2019) “Essentials of international relations”. California:University of California
- Mirzamani, Azam; Akhavan Alavi, Seyed Hossein; Haji-Nejad, Ebrahim. (2019). 'Understanding the Role of Bureaucratic Politics in the Implementation of Public Policies in Iran: A Case Study of the Law on the Implementation of the General Policies of Article 44 of the Constitution'. Quarterly Journal of Public Policy, Volume 5, Issue 4, pp. 57-73. [In Persian]
- M. Jones, Christopher. 2010. Bureaucratic Politics and Organizational Process Models. Printed from the Oxford research encyclopedia, International Studies, oxfordre.com/internationalstudies). (c) International Studies Association and Oxford University Press USA, 2020. All Rights Reserved. Personal use only; commercial use is strictly prohibited (for details see Privacy Policy and Legal Notice)
- Mohammad Nia, Mehdi; Papi, Masoumeh; Rokabian, Rashid. (2020). 'Examining Donald Trump's Foreign Policy Based on the Rational Actor Model'. Quarterly Journal of Political and International Research, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Issue 44, Fall 2020, pp. 131-152[In Persian]

- Moradi, Seyed Mehdi; Khiri, Mostafa. (2016). 'Rational Choice and the Preferences of the Russian Federation in Central Asia'. Central Asia and the Caucasus Studies, Volume 22, Issue 96, pp. 101-126. [In Persian]
- Moshirzadeh, Hamira. (2017). 'Pathology of Foreign Policy Making: Theoretical Foundations'. Public Policy, Volume 3, Issue 1, pp. 9-27. [In Persian]
- Mudabicara. (2023.10.12). "Understanding Graham Allison's Theory of the Foreign Policy Process and Examples", last seen at: 2024.01.24, Available in: <https://mudabicara.com/en/understanding-graham-allisons-theory-of-the-foreign-policy-process-and-examples/>
- Nechansky, H. (<https://www.emerald.com/insight/search?q=Helmut%20Nechansky>) (2011), "Cybernetics as the science of decision making", Kybernetes (<https://www.emerald.com/insight/publication/issn/0368-492X>), Vol. 40 No. 1/2, pp. 63-79
- Norcross, Luke. (2019). "Almost Perfect: The Bureaucratic Politics Model and U.S. Foreign Policy". E-International Relations, ISSN 2053-8626. available in: <https://www.e-ir.info/2019/03/13/almost-perfect-the-bureaucratic-politics-model-and-u-s-foreign-policy/>
- Ogu, Michael I. 2013, "RATIONAL CHOICE THEORY: ASSUMPTIONS, STRENGTHS, AND GREATEST WEAKNESSES IN APPLICATION OUTSIDE THE WESTERN MILIEU CONTEXT", Arabian Journal of Business and Management Review (Nigerian Chapter) Vol. 1, No. 3, 2013
- Pirani, Shahrzad; Kazemi, Hamed; Pirani, Shahram. (2019). 'Analysis of the U.S. Strategy Towards Syrian Kurds Based on the Theory of Rational Choice'. Afaq security, Volume 12, Issue 43, pp. 115-137. [In Persian]
- Pourian, Mohammad Taghi. (2017). 'Critique of the Rational Choice Theory in Decision-Making: Strategic Studies'. Strategic Research in Politics, Volume 6, Issue 23, pp. 209-227. [In Persian]
- Saifzadeh, Hossein. (1950). Foundations and Models of Decision-Making in Foreign Policy, Office of Political and International Studies. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Printing and Publications Institute [In Persian]
- Shadunts, Alen, (2016). "The Rational Actor Assumption in Structural Realism, E-International Relations", ISSN 2053-8626 <https://www.e-ir.info/2016/10/28/the-rational-actor-assumption-in-structural-realism/>
- Simon, Christopher A. (2007.09.19), "policy analysis", last seen in: 2024.01.04, Available at: <https://www.britannica.com/topic/policy-analysis>
- Sitzenstuhl, Charles. (2014). "Opening the 'Black Box' of the Decision-Maker: some remarks by a FPA student considering history and political psychology" Joint Research Seminar CERI-Sciences Po/King's College London, Paris.
- Snyder, Richard H. Bruck, Sapin, Burton. (1962). The Decision-Making Approach to the study of International Politics. pp: 60-74
- Soleimani, Gholamali. (2011). 'Critique and Examination of the Rational Policy Model in Foreign Policy: From Modified Versions of the Rational Model to Alternative Models'. Year 25, Issue 2, pp. 329-360

- Soleimani, Gholamali. (2018). 'Methodological Obstacles to Applying the Rational Decision-Making Model in Foreign Policy'. Iranian Research Letter of International Politics, Volume 6, Issue 2, pp. 137-160. [In Persian]
- Vakilian, Hassan. (2015). 'Examining the Role and Influence of Interest Groups on Business Environment Policy Making'. Biannual Journal of Economic Law, Year 22, Issue 8, pp. 68-96.
- Więclawski, Jacek. 2022. "considering Rationality of Realist International Relations Theories, Chinese Political Science Review/
- Zaidi, Kristine. "Approaches to Decision Making in Foreign Policy: Literature Review" Journal of Political Science and International Relations

